

Redactioneel

Mededelingen Heemkundige Kring Groot-Haaltert - 3-maandelijks ledenblad
21ste jaargang 2001- nr 2

Redactie:

Diepeweg 15, 9450 Haaltert

Erevoorzitter

Veearts Robert Lievens

Voorzitter - Secretariaat

Willy De Loose
053/83.08.81

Bestuursleden:

Denderhoutem:

Edgard Huylebroek

Haaltert:

Geert Boelaert

Marc De Moyer

John Scheerlinck

Heldergem:

Roger De Troyer

William Minnaert

Kerksken:

Joris De Kegel

Documentatiecentrum:

Warandegebouw Sint-Gorikspein 17
9450 Haaltert

Ruiladres:

Diepeweg 15, 9450 Haaltert

Lidmaatschap: 300 Fr.

Steunend lid: 500 Fr.

Rek nr. 439-5083061-63

Heemkundige Kring Groot-Haaltert

Email:

willydeloose@skynet.be

Website:

<http://come.to/heemkring>

Elke auteur is verantwoordelijk voor zijn/haar teksten. Teksten mogen overgenomen worden mits bronvermelding

Oprecht dank aan de vele leden die hun lidmaatschap hernieuwden en natuurlijk welkom aan de nieuwe leden. Wij hopen dat iedereen ook dit jaar genoeg zal beleven met de nieuwtjes uit lang vervlogen decennia. Nog enkele leden hebben deze klus niet geklaard, misschien gebeurt het bij ontvangst van dit nummer, waarvoor dank.

Ledenbestand einde 2000: 331

Gratis ruilnummers (heemkundige kringen- archieven- bibliotheken-scholen e.d.): 78

Aantal gedrukte exemplaren: 450

Mogen wij jullie speciale aandacht vragen voor een prachtprestatie van de Beiaardvereniging en speciaal van hun voorzitter Hubert Verheijen. Op 27 april ll. werd een CD-ROM over onze parochiekerk voorgesteld. Een schat aan informatie (tekst en beeldmateriaal) over de beiaard en de klokken, de fraaie glasramen en de talrijke kerkschatten. De Heemkundige Kring heeft dan ook zeer graag deze realisatie gesteund. De CD kan besteld worden bij de Beiaardvereniging (tel. 053/83 56 02 e-mail: hubert.verheijen@pandora.be).

Voor het herbouwen van de (kleine) Sint-Antoniuskapel in het Donkerstraatje zochten wij een paar vakmensen die dit werkje 'pro Deo' wilden opknappen. Het materieel wordt aangekocht door de HK. Enkele dagen na onze oproep op de Algemene Vergadering van de Cultuurraad ontvingen we reeds positieve reacties, waarvoor dank! Wij starten de administratieve procedure.

Een tweede project dat we graag verwezenlijkt zouden zien is het dringend herstel van de Sint-Jozefkapel op het Bruulplein.

De kapel werd opgericht onder het pastoorsschap van EH De Pessemier in 1902. Hij noteerde toen: "De kapel is daar gekomen met giften van den eenen en den anderen". Het bouwwerk is nu eigendom van de gemeente. Zou het niet mooi zijn indien dit monument een grondige restauratie zou ondergaan, zodat op 19 maart 2002, feest van de H. Jozef en 100 jarig bestaan van de kapel, opnieuw een grote schare Haaltenaren aan dit historisch erfgoed konden samenkomen.

Misschien kan er een 'buurtcomité' samengesteld worden om dit project een duwtje te geven. Op de steun van de Heemkundige Kring mag het alvast rekenen. Geïnteresseerd? Neem contact op met Patrick Dierickx, met Gerard Van Impe of met het HK-secretariaat.

Namens de HK

BIJNAMEN TE HELDERGEM (1)

Dit is de eerste van een reeks over de bijnamen te Helderger, een project dat werd opgestart n.a.v. 900 jaar Helderger. In deze eerste bijdrage behandelen wij het tot stand komen van het project en de werkwijze. Deze is nodig om de indeling te kunnen begrijpen. Leden bewaren deze bijdrage goed. Niet-leden kunnen ze integraal aanschaffen ter gelegenheid van de oprichting van het beeld te Helderger, waarover u in verdere bijdragen meer verneemt

INLEIDING

Reeds een aantal jaren liepen wij met het idee rond om de Heldergerse bijnamen te verzamelen en te bewerken. Hierbij stotten wij onmiddellijk op een dilemma. Enerzijds beseften wij dat bijnamen een bijzonder gevoelige materie is: heel wat Heldergermers zijn immers weinig opgetogen met hun bijnaam, bijzonder wanneer het gaat over spot- of scheldnamen. Anderzijds was er de enorme taalkundige en wetenschappelijke waarde van dit materiaal. Het gaat immers om levend taalgebruik van namen vaak door de eigen omgeving uitgevonden op een unieke wijze. Dit laatste gaf uiteindelijk de doorslag en wij hopen dat de Heldergermers het ons kunnen vergeven wanneer hun bijnaam in deze bijdrage verschijnt. In die optiek ook hebben wij bij alle bijnamen die o.i. als spottend kunnen overkomen de echte namen achterwege gelaten. Zij kunnen desgevallend bij de auteurs worden geconsulteerd.

Het verzamelen van de bijnamen bleek een zeer interessante bezigheid, waarbij wij konden rekenen op de hulp van talrijke Heldergermers. Hierbij danken wij vooral de dames Eliane Van Den Driessche, Cézarine De Schrijver en de heren André Braeckman, Denis Cooreman, Cyriel Hendrickx en vele anderen voor hun waardevolle bijdragen over de bijnamen van vroeger en nu. In tegenstelling tot het andere ons bekende onderzoek (zie voetnoot 1) is al het materiaal verzameld uit primaire bron, dit betekent door de onderzoekers of hun informanten rechtstreeks opgetekend. Op die manier komen we tot een vrij duidelijke terreinafbakening: "Heldergerse bijnamen voor zover die nog bekend zijn door de huidige inwoners

van Helderger". Grosso modo komt dit overeen met een periode van ongeveer honderd jaar, daar de meeste informanten nog de bijnamen van de generatie van hun (groot)ouders kenden

Na het verzamelen van het materiaal drong een tweede probleem zich op: hoe moet het bewerkt en gecategoriseerd worden. Tot onze grote verbazing bleek over dit onderwerp nagenoeg geen literatuur te bestaan. Door de medewerking van de vakgroep Nederlandse Taalkunde van de RUG (met een hartelijke dank aan mevr. Kristien van der Sijpt) konden wij de hand leggen op een publicatie van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde, die het had over "Brabantse Spot- en Schertswoorden". In de inleiding hiervan verwees men eveneens naar het probleem van het correct inventariseren van deze bijnamen. Eén van de problemen is of de gebruikte bijnaam een beroepsnaam of een scheldnaam is. Noemt men iemand "boer" (vb. Boer Jacob) omdat hij boer is of omdat hij zich als een "boer" gedraagt?

Berns e.a. gebruiken een indeling in een achttiental categorieën en subcategorieën, gebaseerd op "lang, kort, dik en mager" en combinaties daarvan. Deze indeling lijkt ons om diverse redenen niet haalbaar. Ten eerste is het opzet verschillend: zij hebben het alleen over spot- en schertswoorden in Noord-Brabant, wij behandelen alle bijnamen in Helderger. Ten tweede behandelen wij bijnamen, wat sterk persoonsgebonden is, en zij spotnamen, wat het niet is. Bovendien hebben de eigenschappen van een persoon met nogal wat meer te maken dan met "lang, kort, dik en mager". Ten derde is er het (weliswaar nog niet bewezen) regionaal verschil: eerdergenoemd onderzoek is Noordnederlands, het onze is Oostvlaams.

Daar wij vermoeden dat bij het tot stand komen van de bijnamen of roepnamen dezelfde taalkundige procédés werkzaam zijn als bij het tot stand komen van familienamen, willen wij een indeling hanteren zoals die ook bij het categoriseren van familienamen gebruikelijk is. In de beschouwingen van hogergenoemd artikel komt trouwens onder punt II

(Verschijnselen van semantische aard) een eveneens vergelijkbare indeling voor.

Wij houden het op volgende indeling:

1. Namen afgeleid van de eigen (familie)naam. (vb fraildeken = Fidelia De Wetter)

Deze categorie is typisch voor de bijnamen. Het gaat hier meestal om een verkorting of verbastering van de oorspronkelijke voor- of familienaam. Heel vaak hebben wij te maken met dubbele bijnamen, waarbij het eerste stuk de voornaam of een verkorting daarvan is, maar het tweede gedeelte, 'de achternaam', naar een andere categorie verwijst. Deze namen hebben wij consequent in de andere categorie gegroepeerd.

2. Geslachtsnamen

Wij delen deze categorie verder in:

a. Vaternamen (Patronymica) (vb Loo Stauf = Gustaaf Scheerlinck)

b. Moedernamen (Metronymica) (vb Nastekes Peeken, zoon van Anastasia)

c. Naam van de echtgenoot

Deze laatste categorie is eveneens typisch voor de bijnamen. Vrouwen werden genoemd naar hun man (vb Seen zijn Irma).

3. Namen van beroepen en functies

Hieronder behandelen wij ook voorwerpen die rechtstreeks verwijzen naar het beroep of de functie. Wij denken hier vooral aan gereedschappen; de herbergnamen behandelen wij bij de plaatsnamen. Gezien de grote hoeveelheid aan materiaal lijkt het ons zinvol om bij verder onderzoek deze categorie op te splitsen. Mogelijkheden zouden zijn: rechtstreekse beroepsnamen, voorwerpen, merknamen (Boerken Vermassen).

4. Diernamen

Worden vaak spottend en overdrachtelijk gebruikt, en zijn soms ook tegelijk familienaam of plaatsnaam (Tistjen Duif = Jan Baptist Beerens).

5. Plaatsnamen

Deze verwijzen vaak naar de woonplaats van de betrokkene. Mogelijk zijn hier overlappings met de onrechtstreekse beroepsnamen, maar voor de duidelijkheid werden alle toponymische verwijzingen bij elkaar gehouden (De Koreaan = Frans Impens).

6. Namen van voorwerpen

Hier vinden wij al de voorwerpen voor zover deze geen rechtstreeks betrekking hebben op het beroep (zie punt 3) (Filleken Dorsmeulen = Theofiel Andries).

7. Adjectieven of gesubstantiveerde adjectieven

Duiden vaak op eigenschappen van de persoon, wat samenvalt met de indeling van Berns (De kleine Court = Victor De Court).

8. Namen van lichaamsdelen.

Bij deze laatste categorie laten wij de echte namen weg, omdat ze mogelijkerwijze de betrokken personen zouden kunnen kwetsen, wat geenszins onze bedoeling is (cf. supra) (Duim).

9. Andere (Tjeine Marie = Marie Dessomville)

10. Oorsprong onbekend

De auteurs verwelkomen elke suggestie omtrent de opheldering van de oorsprong van deze bijnamen.

Namen waarvan wij vermoeden dat de betrokken erop enigerlei wijze schade zouden kunnen ondervinden, werden vervangen door een asterisk (*). Indien desondanks zich iemand persoonlijk benadeeld zou voelen, willen wij ons bij deze op voorhand hiervoor verontschuldigen, en volstaat het om de auteurs te verwittigen, om de naam uit de volgende publicaties te verwijderen.

Binnen de categorieën worden de namen alfabetisch gerangschikt volgens het eerste woord van de totale naam. Een gevolg van deze indeling is, dat het geografische aspect verloren gaat. Om toch nog enigszins een idee te hebben in welk deel van de

gemeente de naam is gelokaliseerd, geven wij een code na de naam. Wij gebruikten hierbij de volgende indeling:

Be = Berenhoek

Bo = Bovendries (het gedeelte tussen de Steenweg Aalst-Geraardsbergen en de kerk, met uitzondering van de Berenhoek, Mottenhoek en Mottendries)

D = Dorp (gebied rond de kerk, met Krekelenberg en Liefkenshoek)

H = Hoom (inclusief de Hoomweg)

K = Kerkstraat (gedeelte tussen de Kerk en het Oud-dorp)

M = Mottendries en Mottenhoek

OD = Oud-dorp

S = Steenweg

Bij een aantal van deze namen zijn ons een aantal verhalen bekend. Wij drukken ze meteen af bij de naam. Voor wat de schrijfwijze betreft, zijn we zo dicht mogelijk naar de betekenis gegaan, wat betekent dat wij voor een schrijfwijze hebben gekozen die zo dicht mogelijk aanleunt tegen het Algemeen Nederlands, waarbij wij dus niet altijd echt rekening hebben gehouden met de dialectuitpraak. Wij hebben geprobeerd om hierin zo consequent mogelijk te zijn. De lezer vergeve het ons als hij hier en daar nog een anomalie opmerkt. Zo was het schrijven van hoofdletters ook een vrij hekel punt. Wij schreven met hoofdletter waar normaal een familienaam komt. Het tot stand komen van dit project is een tweemanszaak geweest. Roger De Troyer zorgde voor het verzamelen van het materiaal, William Minnaert zorgde voor de verwerking, doch het is dankzij de niet aflatende ijver van mijn collega en goede vriend Roger geweest, dat deze studie er uiteindelijk is gekomen.

William Minnaert

Roger De Troyer

IEDEREEN DIE KAN HELPEN BIJ HET VERKLAREN VAN DEZE NAMEN, GELIEVE CONTACT OP TE NEMEN MET WILLIAM MINNAERT

(053) 62 18 16 william.minnaert@smic.be

OF ROGER DE TROYER (053) 62 24 69

Boentjes Jef (Bo)

Jozef De Schrijver

bekender in Heldergem nog was zijn broer Boentjes Gerard, of kortweg Boentjes, die met ezel en stootkar rondging om oud ijzer. De naam moet waarschijnlijk iets te maken hebben met "boontjes" (groenten) maar dit helemaal niet zeker

Canueze Felix (OD)

Felix Allaer

Fieken Builens (K)

Sophie van Melkebeke

De voornaam is een vrij duidelijke verkorting, de achternaam ?Fokket (H)

Alfons Hanssens

waarschijnlijk is dit een verwijzing naar de bestaande familienaam 'Focquet'

Gieden (Mong) (M)

Edmond Haesaert

Kan iets te maken hebben gehad met het franse werkwoord 'guider' wat het 'geleiden' (bv van een paard) betekent.

Jan Spieët (OD)

Jan De Spiegeleer

De familienaam kan een vorm zijn van volksetymologie, waarbij men een woord vervormt naar een ander bestaand woord, hoewel ons dat in deze context weinig waarschijnlijk lijkt

Jueze Victor (D)

Victor Verstockt

Heeft dit te maken met 'juge' (misschien had deze man in de jury gezeten) ?

Lieëkenze Mong (Bo)	Edmond Gosseye	Stientjes Rie (K)	Henri Van Cauwenbergh
Afhankelijk van de uitspraak kan de familienaam verwijzen naar een 'lieken' (liedje) of een "lieëken" (leeuwkje), doch onze zegspersonen zelf zijn het hier niet eens over de uitspraak		was de vader een metser , of was Henri een dochter van Constantina?	
		Tistjen Perrau (Bo)	Jan-Baptist De Wetter
Maria Lacart (Bo)	Maria Baetens	Twee-tobben	Albert Van Keymeulen
Pee Stasj (Bo)	Petrus De Cock	was afkomstig uit Kerksken	
Wij vermoeden dat de naam iets te maken zou kunnen hebben met anastasius		Wanne Carlo (H)	Joanna Schandevijl
Pittens Angèle (H)	Angèle D'Herde	zij was gehuwd met Constantinus Leopold Van Den Driessche. Wanne is een verkorting van / een roepnaam voor Johanna, doch vanwaar de achternaam komt, is ons een volkomen raadsel	
Verwijst dit naar de naam van de vader? Ons werd ook de naam Pitjens (M. De Rijck) gesignaleerd		1. BERNIS, J., e.a., "Brabantse spot- en schertswoorden, verslag van een voorlopig onderzoek", Mededelingen van de Nijmeegse centrale voor Dialect en Naamkunde, speciaal nummer, 1974	
Plakket (H)	Charles Schandevijl		
Scherens Marie (H)	Maria Van Melkebeke		

Doe mee aan de dialectenquiz !

**1- In het Gemeentelijk
Infoblad**

**2- en met de zaalquiz
op vrijdag 8 juni
om 20 uur in het
Jeugdheem** (zie pag. 22)

PAUSELIJKE ZOUAVEN (II)

Voor algemene informatie over dit onderwerp, raapleeg Mededelingen HK nr 4 - jg 1999.

Haaltert

Ook te Haaltert vertrokken drie mannen naar Italië om als vrijwilliger te dienen in de Pauselijke legers.

1-Restiau (Rastiau?Restiaux?) **Petrus-Joannes**, geboren te Haaltert op 6 juli 1841, hovenier. Hij was de zoon van Leopold Restiau, arbeider-vlaszwengelaar afkomstig van Etikhove en van Coleta Meganck. In het werfbureau in de Brusselse Cellebroedersstraat verscheen hij op 15 mei 1860 en tekende voor vier jaar. Zijn aanwervingsformulier droeg het nummer 50 en hij ontving stamnummer 81.

Restiau legde de volgende getuigschriften voor: een uittreksel van zijn geboorteakte, een doopakte en militiebewijs, een bewijs van goed gedrag en zeden en zijn werkboekje. Hij kon niet schrijven en ondertekende het contract met het traditionele 'x'. Hij verbond zich om de H.Stoel vier jaar te dienen zonder in het huwelijk te treden.

De verantwoordelijke noteerde zijn persoonsbeschrijving: lengte 1,61m; haar: zwart; wenkbrauwen: zwart; ogen: bruin; mond: groot; kin: breed; gezicht: ovaal met bleke kleur; opvallende kenmerken: geen. Hij werd ingelijfd bij het bataljon van de Franco-Belgen te Rome in de 1ste compagnie Tirailleurs. Hij vocht mee in de slag van Castelfidardo op 18 september 1860 en ontving het ereteken van Castelfidardo.

Petrus keerde naar zijn geboortedorp terug op 20 oktober 1864. Zijn naam werd later niet meer vermeld in de registers, zodat wij mogen aannemen dat hij Haaltert verliet. Zijn moeder stierf op 1 juli 1849 in de wijk Hagelkruis op de Kruiskouter (toponiem gesitueerd tussen Stationsstraat en Diepeweg). De overlijdensdatum van zijn vader is ons onbekend.

2-Van de Perre Jan-Baptist, geboren te Haaltert op 14 november 1866 op de wijk Plaats, als zoon van Coletta Van de Perre, spinster. Hij werd aanvaard in het werfkantoor op 29 januari 1866 en tekende voor twee jaar. Zijn volgnummer was 721 en zijn

stamnummer 2123. Van de Perre verbleef te Aalst en had geen beroep.

Als bewijsstukken legde hij voor: boekje van knecht en een brief van de pastoor.

Deze zouaaf vocht mee in de slag van Mentana op 3 november 1867 en ontving als ereteken 'de medaille van Mentana'.

Op 16 februari 1868 keerde hij terug naar Haaltert voor enkele dagen want hij trad opnieuw in dienst op 22 februari 1868. Op 22 augustus 1870 keerde hij definitief terug naar zijn geboorteplaats. Hij huwde te Erembodegem op 23 juli 1873 met Clementia Van Wesemael uit Erpe en vestigde zich te Aalst. In 1874 huisden zij te Erembodegem op de Steenweg naar Ninove en kregen één zoon Gustaaf, lid van Pro Petri Sede. Jan-Baptist stierf te Aalst op 10 februari 1885.

3-Brack Joannes-Baptist, geboren te Haaltert op 11 juni 1846, wever, zoon van Josephus, wever winkelier in Ede en van Victoria Coppens, spinster.

Hij tekende voor twee jaar op 15 april 1869. Zijn volgnummer was 4100 en zijn stamnummer 8629. Hij kon volgende getuigschriften voorleggen: bewijs van militie, godsdienst en identiteit en een uittreksel van zijn geboorteakte. Vanaf 22 april 1869 was hij zouaaf en na de val van Rome keerde hij terug naar Haaltert op 20 september 1870.

Brack bleef ongehuwd en overleed te Haaltert op 9 januari 1900.

4-Verhaegen Petrus (?). In de brochure van het Congres uitgegeven door de bond 'Pro Petri Sede' te Aalst in 1953 komt deze naam voor. Verhaegen is echter niet terug te vinden in 'Matricule des Zouaves Pontificaux' noch in de werken uitgegeven door de Abdij van Dendermonde ter gelegenheid van de stichting van de bond: Afstammelingen van de Pauselijke Zouaven. Van zouaven in Denderhoutem en Terjoden vonden wij geen spoor.

Kerksken

Van der Haegen Franciscus, geboren te Mere op 28 februari 1844, wever en wonende te Kerksken, zoon van Rochus en van Amelie Mertens. Hij bood

ÉTATS PONTIFICAUX.

N. d'ordre 4100 (8629)

DIVISION MILITAIRE

PLACE de

Dépôt de

Bataillon des Zouaves.

FEUILLE D'ENRÔLEMENT

de *Brack* pour deux ans.

Aujourd'hui le 15 avril
Brack (Jean Baptiste) mille huit cent soixante neuf. le nommé
 fils de *Joseph*
 de *Victoire Coppens* né à *Haalbert*
 le 11 Juin 1846 ayant eu en dernier lieu son domicile à *Haalbert*
 province de *Haute Oricental* condition *Fiduciaire*
 a été admis au service de Sa SAINTETÉ comme simple soldat dans le bataillon des Zouaves
 obligé à servir fidèlement pendant deux années et à prêter le serment prescrit dans les mains
 de l'autorité compétente, présentant à cet effet les documents ci-après désignés, lesquels ayant été
 vérifiés en règle et conformes aux prescriptions du règlement pour les recrues, nous soussignés
 nous l'avons admis provisoirement au nom du Souverain et nous avons promis, au nom du même
 Souverain, au susdit qu'il jouira de tous les avantages de solde,
 solde, habillement, suppléments, récompenses, et de tout ce qui est fixé par la loi du 7 janvier 1852
 et que passé le temps de années, pour lesquelles il a pris service, il pourra (en cas qu'il
 ne lui plût pas de continuer à servir) demander son congé, qui lui sera accordée conformément
 aux règlements en vigueur.
 Le nommé déclare n'avoir jamais été jusqu'ici
 expulsé de quelque corps d'armés que ce soit, connaissant la peine qui attend celui qui,
 après d'un corps s'enrôle de nouveau, et qu'il se soumet, en outre, sans exception, au code et aux
 lois militaires, ainsi qu'aux méthodes et à la discipline qui sont ou seront en usage dans le bataillon
 également sans exception.

DOCUMENTS

- 1er Certificat de naissance *Jean-Baptiste Brack*
- 2e " religieuse
- 3e " d'identité
- 4e Extrait de baptême

van Rome op 20 september 1870 en keerde in datzelfde jaar terug naar Kerksken. Van der Haegen huwde met Celestine Van der Heyden en kreeg 3 kinderen, Jozef, Theo en Maria. Hij stierf vrij jong op 9 februari 1885, slechts 40 jaar en werd begraven in de St-Martinuskerk te Aalst op woensdag 11 februari 1885 om 9u.

Roger De Troyer

Bronnen:

Archief E.H.MAES, Sint-Niklaas

SCHEERLINCK J.,
 Gezinsreconstructie Haalfert-deel II

Koninklijk museum van het leger-
 met dank aan Walter Minnaert

D'HOKER A., in Mededelingen HK
 Mere, januari 1970

zich als vrijwilliger aan te Brussel op 18 december 1865. Twee getuigschriften legde hij voor: één van militie en één van de pastoor. Zijn contract tekende hij met een x. Zijn inlijving gebeurde bij het 2de bataljon-1ste compagnie met volgnummer 544 en stamnummer 1897.

Zijn persoonsbeschrijving: lengte: 1,72m; haar: blond; wenkbrauwen: blond; ogen: blauw; neus en mond: middelmatig; kin: rond; gezicht: ovaal en gezonde kleur; geen opvallende kenmerken.

In de veldtocht van 3 november 1867 vocht hij mee in Monte-Libretto en in Mentana. Hij ontving het erekruis 'Fideo e Virtute'. Op 1 februari 1866 was zijn contract ten einde en hij keerde terug naar Vlaanderen. Het avontuur trok hem aan want op 13 augustus van hetzelfde jaar tekende hij opnieuw een overeenkomst en vertok naar Rome. Hij bleef in dienst tot na de val

Oude spreuken die nooit werden gebundeld

"Ik zit in slechte papieren", zei Bert en hij haalde zijn trouwboekje boven.

....

"Ik ben van hoge afkomst", zei Jefke, want hij was op de zolder geboren.

CRIMINALITEIT IN HET LAND VAN AALST IN DE 18DE EEUW

Inleiding

De geschiedschrijving van de criminaliteit heeft de afgelopen decennia een flinke vooruitgang geboekt. Binnen het onderzoek hebben er dan ook nog belangrijke verschuivingen plaatsgevonden. De aandacht heeft zich verplaatst van sensationele misdaden (zoals benden en heksen), die onkritisch en anekdotisch werden besproken, naar misdaden die in de huiselijke of de werkomgeving plaatsvonden. Meer aandacht is er eveneens voor de maatschappelijke context waarin het misdrijf als een grote of kleine wetsovertreding van de vele naamlozen wordt ingelast. Ook de wisselwerking tussen geschiedenis en criminologie neemt toe¹. Binnen deze historiografie neemt de 18^e eeuw een belangrijke plaats in. De transitie van de politieke macht naar absolute, parlementaire, of, voor onze gewesten, verlichte monarchieën had zijn weerslag op de organisatie van het gerecht. De gerechtelijke documenten namen toe in omvang en werden meer complex, ondermeer door de opgang van gerechtelijke instituties als de politie (marechaussees) of gevangenissen (voor de 18^e eeuw de correctiehuizen). De periode is ondermeer hierdoor geliefd bij de vorsers².

Ook wij kozen voor dit tijdvak. Als onderzoeksterrein kozen we de stad en het Land van Aalst, het gebied van de vroegere kasselrij. Over deelaspecten van het criminele gedrag in deze regio zijn reeds verscheidene studies geproduceerd. Zo is de zigeunervervolging in het Land van Aalst gedurende de periode 1715-1750 al onderzocht³. Ook de beruchte bende van Jan De Lichte is aan het historisch onderzoek onderworpen⁴. Tot slot is er over het Provinciaal Correctiehuis te Gent een studie gemaakt, inclusief over de gevangenen uit de kasselrij van het Land van Aalst voor deze strafinstelling⁵. Al deze werken gebruikten voor een deel het bronnenmateriaal dat in het kader van dit werk werd onderzocht. In deze verhandeling pogen we echter een algemeen beeld te geven van de totale gekende criminaliteit, met inbegrip van de stad Aalst. We doen dit voor de periode 1700-1795, dus tot het einde van het Ancien Régime in onze gewesten.

Om een dergelijke opgave te volbrengen, hadden we een relatief groot aantal bronnen voor deze periode tot onze beschikking. Het archiefmateriaal splitst zich op in vier delen. Het eerste deel behandelt de criminaliteit voor de Aalsterse vierschaar. De misdaad in het Aalsterse schependom, zoals die werd opgetekend in de "boucken crimineel", laat zich op dergelijke wijze kennen. Deze bronnen zijn vrij beperkt en zeker qua socio-economische informatie schieten zij meestal tekort.

De rijkste bron voor het onderzoek is die van de kasselrijrechtbank, het Leenhof ten Stene. Hierin vinden we twee periodes. Van 1700 tot 1759 is dit Leenhof enkel bevoegd om recht te spreken over de "gediede" personen. Dit zijn de personen die geen poortersrechten hadden van Aalst of Geraardsbergen en opgepakt waren op het platteland. In het kader van de Theresiaanse

¹ Zie hiervoor ondermeer: BLASIUS D., *Kriminologie und Geschichtswissenschaft. Bilanz und perspektiven einer interdisziplinärer Forschung*, in *Geschichte und Gessellschaft*, 14 (1988), pp. 136-149; KNAFLA L. A., *Structure, conjuncture and event in the historiography of criminal justice history*, in EMSLEY C., KNAFLA L. A., *Crime histories and histories of crime. Studies in the historiography of crime and criminal justice in Modern History*, Londen, Greenwood Press, pp. 33-41.

² ROUSSEAU X., *From medieval cities to national states: the historiography of criminal justice in Europe*, in EMSLEY C., KNAFLA L. A., *op.cit.*, p. 10.

³ DESMET L., *Het zigeunerplakkaat van 29-12-1725. Case-study: het Land van Aalst 1715-1750*, Gent, RUG (onuitgegeven licentiaatverhandeling), 1991.

⁴ DE FEYTER S., *De bende van Jan De Lichte*, Leuven, KUL (onuitgegeven licentiaatverhandeling), 1979.

⁵ VAN OPDENBOSCH M., *Het Provinciaal Correctiehuis te Gent (1770-1792) en de gevangenen uit het Land van Aalst*, Leuven, KUL (onuitgegeven licentiaatverhandeling), 1968.

hervorming van de strafrechtspraak kreeg deze rechtbank de rechtsmacht over de inwoners van de heerlijkheden waarvan de heer met de Gedeputeerden van het Hoofdcollege (het bestuursorgaan van het Land van Aalst) een overeenkomst had afgesloten.

Deze wissel in bevoegdheid heeft zijn weerslag op de archieven, in de eerste plaats op het kwalitatieve vlak. Zo hebben we tot 1759 een misdadigerspopulatie die vooral uit (allochtone) vagebonden, zigeuners en dergelijke bestaat. Vanaf 1760 krijgen we meer een beeld van de "inheemse" criminaliteit. Dit zorgt onder andere voor een toegenomen aantal geweldsmisdrijven. Ook binnen de andere groepen van misdrijven krijgen we een grotere diversificatie. Sommige delicten die we voor 1760 niet vonden in het bronnenmateriaal, treffen we nu wél aan.

Kwantitatief brengt dit eveneens verschuivingen teweeg. Enerzijds worden de rollen van het Leenhof, waardoor we de criminaliteit op het platteland kennen, na 1737 criminele vonnissenregisters. Het vooronderzoek vinden we dan niet meer terug in een dergelijke vorm van archieven. Daartegenover staat dan het aantal procesdossiers dat enorm uitgebreid is. Voor de periode 1760-1795 hebben we er vele honderden, die niet noodzakelijk altijd de delinquenten, die we in de registers vonden, behandelen. Moeten we de socio-economische informatie ontberen in de registers, dan wordt dit euvel ten dele goedgeemaakt door de procesdossiers. Hier zochten we vooral naar de plaats en omstandigheden waarin het vergrijp plaatsvond. Voorts werden ze vooral op socio-economische inlichtingen onderzocht. We wensten zoveel mogelijk gegevens over de afkomst, het beroep, leeftijd, burgerlijke status en dergelijke te vinden. Het bleek onmogelijk om alle procesdossiers door te nemen. Daarom werden, naast enkele nummers die dateren van voor 1760, die archiefstukken voor de jaren 1760-1765, 1770-1775, 1780-1785, 1790-1795 grotendeels doorgenomen. Ook als er procesbundels beschikbaar waren voor de delinquenten die in de andere jaren berecht werden, met vermelding in de criminele registers, werden ze grotendeels onderzocht. Als dergelijke stukken voorhanden waren voor de personen die een gratiebrief schreven naar de Geheime Raad werden ze eveneens onder de loep genomen.

Aangezien we door deze bronnen vooral over de criminaliteit in een landelijke context geïnformeerd zijn, moeten we hiermee natuurlijk rekening houden bij de beoordeling van de verschillende soorten vergrijpen en de daders ervan. Ook een vergelijking tussen het (eventuele) verschil qua misdadigheid in de stad of op het platteland is hier aan de orde van de dag.

Komen we dan bij de laatste soort bronnen waarover we beschikten: de gratieverzoeken voor de Geheime Raad. Dit centrale regeringsorgaan was één van de drie Collaterale Raden die in 1531 werden opgericht door Karel V. Het was zowat het zenuwcentrum van het centrale bestuur, omwille van zijn vele taken en bevoegdheden. Wetgeving, bestuur en rechtspraak waren de drie grote werkterreinen van de Raad. Door middel van het gratierecht of de "justitia distributiva" van de landsheer kon de Geheime Raad, in principe als enige, ingrijpen in de criminele processen, voor om het even welke rechters. Dit kon remissie of kwijtschelding van de straf impliceren, of strafvermindering, opheffing van de verbanning, maar ook vrijlating van de gevangene tot onschendbaarheid van de persoon⁶. Doordat we nogal wat verzoeken tot gratie onder ogen kregen in de procesdossiers van de delinquenten, leek het opportuun om de dossiers van gratieverleningen voor de Geheime Raad door te nemen. Hiertoe onderzochten we de bundels met toegestane en afgewezen gratieverzoeken, ook die naar aanleiding van Goede Vrijdag. Over de motieven die men zowel op het centrale als het lokale regeringsniveau hanteerde om een delinquent al dan niet strafvermindering of kwijtschelding te verlenen, krijgen we hier informatie.

⁶ DE SCHEPPER H., Geheime Raad, in AERTS E. (red.), Centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795), Brussel, Algemeen Rijksarchief, pp. 295-324.

Dit punt brengt ons bij een belangrijk deel van deze verhandeling: de bestraffing. Het gamma van toegepaste straffen wordt hier besproken. We gaan tevens na hoe de verschillende soorten misdaden bestraft worden. In een poging om de mentaliteit van het gerecht te analyseren, wordt er onderzocht welke misstap als ernstig wordt beschouwd en waarom. Ook de verschuiving in de strafmaat ten gevolge van de Verlichting, die pleitte voor een rationeler en humaner strafrecht, of potentiële andere factoren, komt aan bod.

Bij de studie van de criminaliteit in het Ancien Régime moet men altijd voor ogen houden dat we via de bronnen maar over een klein deel van de misdaden worden geïnformeerd. In de eerste plaats zijn er de archiefstukken die verloren gegaan zijn. Regelmatig kregen we aanwijzingen over eerder uitgesproken straffen die we niet konden terugvinden in de registers of de "boucken crimineel". Ook de invloed van het zogenaamde "dark number" mag niet veronachtzaamd worden. In de 18^e eeuw zullen slachtoffers van misdrijven niet altijd de stap naar het gerecht hebben willen maken. In die periode kon men de geschillen ook langs andere kanalen regelen, buiten het strafrechtelijke kader om. In bepaalde maatschappijen en gemeenschappen gebruikte men burgerlijke rechtbanken om criminele activiteiten te beteugelen. Men kon dreigen met jobverlies, geldelijke betaling, uitsluiting uit de gemeenschap, enz.⁷ Garnot meent dat er meer belang dient gehecht te worden aan de archieven van het burgerlijk recht, aangezien een aantal conflicten voor burgerlijke rechtbanken geregeld werden door middel van een vergelijk tussen de partijen⁸. Ook met het standpunt van de vervolgers moet rekening worden gehouden. Vergrijpen die op publieke kosten dienden vervolgd te worden, brachten niet veel animo teweeg bij de gerechtsambtenaren⁹.

De criminaliteit van de 18e eeuw mag eveneens niet met een hedendaagse bril bekeken worden. Misdaad had in het Ancien Régime een andere definitie dan in het heden en manifesteerde zich ook anders. Zelfmoord werd bijvoorbeeld als een misdaad aanzien, terwijl een geweldsmisdrijf als infanticide toen wel voorkwam, maar vanaf ongeveer het midden van de 19e eeuw niet meer. Lange tijd heerste er ook een zekere graad van tolerantie tegenover geweld in de huiselijke kring, terwijl dit bijvoorbeeld heden ten dage niet meer het geval is¹⁰.

Dit brengt ons naar het volgende aspect: hoe moet men de misdrijven indelen? Hiervoor hebben we de classificatie gevolgd die Roets gebruikt heeft voor Gent¹¹. Wegens het feit dat we met drie verschillende lokaliteiten zitten, wordt de frequentie van elke vorm van misdrijf dan ook in drie delen behandeld. Bij elke soort van misdrijven werd er telkens een deelhoofdstuk ingelast over de daders, waarin we de verzamelde sociaal-economische informatie samenbrachten. Een omvattend hoofdstuk over de daders in hun geheel vat dit alles samen. Doorheen de hoofdstukken proberen we de criminele gedragingen te correleren met de maatschappelijke ontwikkelingen, voor zover dit natuurlijk mogelijk is. Zoals Van De Putte reeds opmerkte, kunnen we alleen achteraf de misdaden bespreken, interpreteren en verklaren. Causale verbanden kunnen we niet leggen, maar wél die factoren erbij halen die een rol speelden bij hun deviante handelingen¹².

⁷ KNAFLA L. A., *op.cit.*, in EMSLEY C., KNAFLA L. A., *op.cit.*, p. 35.

⁸ GARNOT B., Pour une histoire nouvelle de la criminalité au XVIIIe siècle, in *Revue Historique*, 117 (1993), p. 294.

⁹ SOMAN A., Deviance and criminal justice in Western Europe, 1300-1800: an essay in structure, in *Criminal Justice History*, 1 (1980), pp. 1-29.

¹⁰ KNAFLA L. A., *ut supra*.

¹¹ ROETS A.-M., *Sociale aspecten van de misdadigheid te Gent in de 18e eeuw*, Gent, RUG (onuitgegeven licentiaatverhandeling), 1980.

¹² VAN DE PUTTE J., *De criminaliteit in het Kortrijkse 1750-1795*, Leuven, KUL (onuitgegeven licentiaatverhandeling), 1981, p. 190.

Met deze verhandeling hopen we een degelijke bijdrage te kunnen leveren aan de geschiedschrijving van de criminaliteit in de 18^e eeuw. Voorts zal dit werk mogelijk helpen om de geschiedenis van de stad en het Land van Aalst verder bloot te leggen.

Situatieschets

1.) De Zuidelijke Nederlanden in de 18^e eeuw: algemeen overzicht

Toen Karel II in 1700 stierf als koning van Spanje en de Zuidelijke Nederlanden, dreigde het Europese evenwicht verstoord te raken. Zijn opvolger, Filips van Anjou, was voor velen in de eerste plaats de kleinzoon van Lodewijk XIV, de Franse koning. Het Groot Haags Verbond (met onder andere Engeland, Oostenrijk, Pruisen, Denemarken en de Verenigde Provinciën) verzette zich tegen deze opvolging. Hun tegenkandidaat was de zoon van de Oostenrijkse keizer. De Spaanse Successieoorlog (1700-1713) brak los. In een eerste fase, het Anjouaans Bewind, werden onze gewesten naar Frans model gecentraliseerd. Hieraan kwam een einde met de overwinning van de Europese geallieerden bij Ramillies (1706). Daarna werden de Nederlanden bestuurd door een Anglo-Bataafs Condominium. De Vrede van Utrecht van 1713 en die van Rastatt (1714) maakten een einde aan het krijgsgeweld. De Nederlanden kwamen onder Oostenrijks gezag in 1715. De nieuwe vorst, Karel VI, moest wel instemmen met het Barrièretraktaat, waardoor de Noordelijke Nederlanden ondermeer het recht kregen om in vreedstijd garnizoenen te stationeren in een aantal steden van de Zuidelijke Nederlanden.

Toen Karel overleed in 1740 en zijn dochter, Maria-Theresia, hem opvolgde, diende ze het hoofd te bieden aan de aanvallen van de Pruisische troonpretendent. Deze kreeg de steun van Frankrijk. De Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748) was een feit. Toen de Fransen de Nederlanden binnenvielen in 1744 werd ook hier de oorlog aan den lijve ondervonden. Door de Vrede van Aken in 1748 kwam ook aan dit conflict een einde. Maria-Theresia werd erkend als de wettige vorst in de Oostenrijkse Nederlanden. Het Barrièretraktaat werd opgeheven.

Vanaf dan werd een periode ingeluid, tot ca. 1787, van mercantilisme en staatsinterventie, wat een serieuze impuls zou geven aan het economisch leven in de Nederlanden. De uitbreiding van de infrastructuur en het losmaken van landbouw, handel en nijverheid uit verouderde structuren, waren enkele middelen die deze doelstellingen moesten verwezenlijken. Ook de instellingen werden gemoderniseerd en een actieve cultuur- en religieuze politiek kwam tot stand. Ook inzake rechtspraak werden voorzichtige initiatieven genomen om tot een meer efficiënt gerecht te komen.

Maria-Theresia en haar zoon en opvolger, Jozef II, waren aanhangers van het verlicht despotisme. Dit was een vooruitgangsgedachte met sociale inslag, die door het vorstelijk gezag diende te worden gerealiseerd. Toen Jozef, die zijn moeder in 1780 was opgevolgd, in 1787 met een heleboel maatregelen een drastische hervorming beoogde van het bestuurlijke en gerechtelijke kader, lokte dit een storm van protest uit. In 1789 brak dan ook de Brabantse Omwenteling uit, die zou uitmonden in de Republiek van de Verenigde Nederlandse Staten. Reeds in december 1790 wist Leopold II de Oostenrijkse suprematie echter te herstellen. Een eerste Franse inval verdreef de Oostenrijkers in 1792 tot het jaar daarop. Toen konden de Oostenrijkers wederom hun suprematie vestigen. Deze periode werd gekenmerkt door een totale besluiteloosheid inzake binnenlandse problemen. In 1794 dienden ze, na de slag bij Fleurus, het toneel in de Zuidelijke Nederlanden definitief te verlaten. De maatregelen die de Franse bezetters in april 1795 namen, zouden ook een definitief einde maken aan het Ancien Régime in onze gewesten¹³.

¹³ Voor dit alles zie: Algemene Geschiedenis der Nederlanden, dln IX-X, 1981.

2.) Stad en Land van Aalst in de 18e eeuw

In de 18e eeuw was de stad Aalst een relatief belangrijk administratief centrum aan de steenweg Brussel-Gent, op ongeveer gelijke afstand van deze beide steden. Door haar ligging aan de Dender stelde ze zich ook nog in verbinding met de Schelde en was er de mogelijkheid tot contacten met Ninove, Geraardsbergen en Henegouwen. De stad was vooral belangrijk als hoofdplaats van de grootste bestuurlijke omschrijving van het graafschap Vlaanderen, namelijk het Land van Aalst. Deze kasselrij was één der meest bloeiende van dit graafschap en overtrof het Brugse Vrije en steden als Gent en Brugge in belang. Dit bleek bijvoorbeeld op het terrein van het fiscale: in de totale provinciale belasting aan de vorst betaalde deze kasselrij een contingent van 17 %, terwijl het Brugse Vrije 14 % betaalde en een stad als Gent 10 % diende bij te dragen¹⁴. Het Land van Aalst omvatte in de 18^e eeuw 153 dorpen of steden en het strekte zich uit over geheel het gebied dat lag tussen de Schelde, van Dendermonde tot bezuiden Oudenaarde, en de Dender tot Geraardsbergen. Ninove vormde binnen het gebied een geval apart: deze stad had zijn eigen bestuurlijke omschrijving.

Dit grondgebied was ontstaan uit de oude Pagus Brabantinsis, die reeds voor de 10e eeuw was opgesplitst in graafschappen. Eén der nieuwe gouwen was die van het graafschap Biest, die als centrum de burcht van Oombergen had. Dit territorium lag tussen de Schelde en de Dender. In 991 werd dit omgevormd tot de mark van Ename, met als nieuwe centrum de rivierburcht die op de gelijknamige plaats werd opgetrokken. Het werd geflankeerd door twee andere marken, Valencijs in het zuiden en Antwerpen in het noorden. De Vlaamse graven waren echter tuk op gebiedsexpansie, staken in 1034 de Schelde over en verwoestten er de rijksburcht van Ename. Maar alleen het noordelijk deel van de mark Ename, inclusief deze lokaliteit, kon bij Vlaanderen worden ingelijfd. De macht van de Vlaamse graaf in het gebied tussen Schelde en Dender bleef echter vrij zwak. Daarom werd een versterkte site opgericht die de Dender domineerde. Rond deze plaats kwamen zich al snel handelaars vestigen en zo ontstond Geraardsbergen.

De graaf zocht echter een vertegenwoordiger in de feodale sfeer om zijn belangen te helpen verdedigen. Hiervoor deed men een beroep op één van de lokale potentaten, die dan de titel kreeg van burggraaf. De invoering van dit ambt kaderde in de sfeer van de reorganisatie van het graafschap die vanaf 1000 werd doorgevoerd. Het gebied werd in kasselrijen opgedeeld, met een grafelijke vertrouwing aan het hoofd. Deze resideerden in versterkte plaatsen, daarom worden ze aangeduid met de naam castellani of burggraven. Voor Ename waren dit heren die een enorm grondbezit hadden in het noorden van dit graafschap. Ook de villa Alost, gelegen aan de kruising van de Dender en de weg Brugge-Keulen, hadden ze in handen gekregen. Tegenover het Zelhof, het oudste domeincentrum, werd een castrum gebouwd. Door de goede commerciële ligging en de bescherming die het mottekasteel bood, kwamen ook hier de handelaars zich vestigen. Hier kwam de zetel van de burggraaf, ter vervanging van het in 1034 platgebrande Ename. Vanaf dan kan men spreken van het graafschap Aalst. Uit dank voor de steun die Aalst geboden had bij zijn opvolgingsstrijd schonk Diederik van de Elzas het leenheerschap aan Iwein van Aalst in 1144. Deze situatie veranderde in 1161. Door het overlijden van Diederik van Aalst verkreeg de Vlaamse graaf de bezittingen van het huis van Aalst, waaronder een heleboel dorpen in het noorden van het gebied, de *'s graven propre dorpen*. Hierdoor werd deze stad het steunpunt van de Vlaamse graven in het gebied tussen Schelde en Dender.

Het bestuurscollege over de kasselrij was het Hoofdcollege. De afgevaardigden noemden zich de gedeputeerden van de twee steden en het Land van Aalst. Zij werden samengesteld uit de

¹⁴ BUYS J. C., Bestuur en recht te Lede 200 jaar geleden, in Het Land van Aalst, 33 (1981), 1-2, pp. 89-128.

burgemeester en de eerste schepen van Aalst en Geraardsbergen. Het platteland werd vertegenwoordigd door de heren van de vijf grootste heerlijkheden of roeden uit de regio, maar in de praktijk waren dit hun baljuws. Deze roeden waren Rode, Boelare, Zottegem, Schorisse en Gavere. Tot 1637 vergaderden deze afgevaardigden informeel om regelingen te treffen voor de verdeling van de belastingen en vooral voor de levering van mannen, wagens en paarden aan de legers. In dat jaar werd een publiekrechtelijke basis gelegd voor de taken van het Landscollege door een vorstelijk reglement. De geldhonger van de centrale regering maakte dat deze een hele reeks ambten en bevoegdheden verkocht of verpandde aan lokale besturen. Dit zorgde ervoor dat in de loop van de 17^e en de 18^e eeuw de bevoegdheden van het Hoofdcollege werden uitgebreid. Zo zou de administratieve en financiële voogdij over de dorpen en de daarbij horende fiscaliteit in hun handen komen. De criminele rechtspraak en de ordehandhaving werden hier bijgevoegd in de tweede helft van de 18^e eeuw (zie verder). Over de steden Aalst en Geraardsbergen hadden ze geen bestuurlijke macht.

De stad Aalst zelf was een besloten stad. Dit wou in een eerste fase zeggen dat de stad omweld was. Hieraan waren heel wat privileges en voorrechten mee verbonden, meestal in verband met de handel en de betaling van imposten. Hoewel de stadswallen in 1667 op bevel van de Franse generaal Turenne ontmanteld werden, verklaarde Karel II in 1687 dat de stad verder mocht genieten van haar statuut van besloten stad. In die hoedanigheid had Aalst haar eigen magistraat. Deze hield zich bezig met het stadsbestuur, de burgerlijke rechtspraak en, in laatste instantie, de strafrechtspleging. Aalst mocht niet zelfstandig deelnemen aan de vergaderingen van de Staten van Vlaanderen. Hiervoor was zij ondergeschikt aan het Hoofdcollege¹⁵.

¹⁵ Voor dit alles, zie de volgende werken: CHERRETTE M., het Aalsterse tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1710-1748). Een tijdsbeeld, in Het Land van Aalst, 33 (1981), 1-2, pp. 1-60. CHERRETTE M., Historische ontwikkeling van de instellingen in het Land van Aalst tijdens Middeleeuwen en Moderne Tijden, inzonderheid van het Landscollege, Gent, Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 1992. Tot slot: VAN ISTERDAEL H., Land van Aalst (1166-1796), in AUGUSTYN B., PREVENIER W., Gewestelijke en centrale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1997, pp. 418-438.

3.) Sociaal-economische situatie van (het Land van) Aalst in de 18e eeuw

Vanaf het begin van de 18e eeuw daalde de beschikbare oppervlakte van de landbouwuitbating in het Land van Aalst voortdurend. Indien de landbouwer in de regio puur van zijn landbouwopbrengst wenste te leven, kon ongeveer 70 à 80 % van de gezinnen niet rondkomen. Boeren met een klein bedrijf dienden allerlei nevenactiviteiten uit te oefenen. Meestal bestond dit uit het uitoefenen van enige huisnijverheid, dus spinnen en weven. De verbouwing van broodgranen nam sterk af in vergelijking met de 17e eeuw. Vanaf het decennium 1726-1735 daalt het aandeel ervan onder de drempel van 50 %. In dezelfde periode werd er een enorme wijziging in de bewerkingsmethode bewerkstelligd. De braak kende immers een enorme terugval ten voordele van voedergewassen. Ook vlas nam grote delen van het areaal in. Het belang van dit gewas zou in de periode 1686-1695 verdubbelen, om daarna een lichte daling te vertonen. Het zou echter vooral de teelt van koolzaad zijn die uit het niets plotseling erg belangrijk werd.

Ook de productiviteit per hectare zou geweldig stijgen. Tussen 1656 en 1795 steeg die met niet minder dan 46,9 %. De verklaring hiervoor dient gezocht te worden in de verhoging van de hoeveelheid zaaizaad, voor wat de tarweverbouwing betreft. Waarschijnlijker was de gevarieerder vruchtwisseling ervoor verantwoordelijk dat de gronden hogere opbrengsten leverden.

Hoewel er een stijging valt op te merken voor de periode 1696-1735, werd de omvang van de totale veestapel in de 18e eeuw gekenmerkt door een dalende trend. Op het einde van het Ancien Régime was er nog slechts 2/3 van de veestapel aanwezig van de aantallen die er in het begin van de 17e eeuw te vinden waren. Oorzaak nummer één was de vergaande versnippering van de bedrijven ten gevolge van de toenemende bevolking. Een beperking van de gebruiksrechten op de individuele braakgronden, die bezet werden met allerlei voedergewassen, kan ook een rol gespeeld hebben. De Brouwer concludeert dat de bevolking in 1800, ten opzichte van 1570, aangegroeid was met 80 %. Deze vermeerdering vond vooral plaats vanaf 1720. Sinds 1700 groeide de bevolking aan met gemiddeld 10 % per decennium tot ongeveer in het midden van het tijdvak. Voor de tweede helft van de eeuw, een relatief rustige periode, was het gemiddelde van de toename nochtans niet eens 6 %¹⁶.

Voor de toegenomen lasten op het landbouwbedrijf lagen aan de basis van de enorme groei van de huisnijverheid, en meer bepaald de textielnijverheid, op het platteland. Ook door de dalende bedrijfsoppervlakte waren meer en meer mensen gedwongen een aanvullend inkomen te zoeken. Als zelfs 82 % van de huishoudens uit de hogere sociale lagen aan spinnen en weven deden, dan mag men aannemen dat dit een algemeen verschijnsel was bij de minderbedeelden¹⁷.

Na de Oostenrijkse Successieoorlog kregen de openbare werken in de Zuidelijke Nederlanden bijzondere aandacht. De aanleg van kasseiwegen, vaarten, regulering van natuurlijke waterlopen, en dergelijke werd meer met een commercieel in plaats van een militair doel ingericht. Het landscollege sloot zich aan bij het streven naar een betere transportinfrastructuur. Rond 1750 was bij de Aalsterse gedeputeerden het plan gegroeid om een steenweg aan te leggen tussen Bergen en Aalst langs Geraardsbergen. Vanuit Aalst zou dan een kanaal gegraven worden naar Baasrode. Dit diende de verbindingen met Henegouwen en Zeeland te vergemakkelijken. Men beoogde een betere uitvoer van de steenkool uit Henegouwen en van de eigen landbouwproducten. De nieuwe transportwegen dienden tevens de invoer van Hollandse turf (goede meststof voor de akkers) te

¹⁶ DE BROUWER J., Demografische evolutie van het Land van Aalst 1570-1800, Brussel, Historische Uitgaven, pp. 110-113.

¹⁷ Zie voor dit alles: VAN ISTERDAEL H., Landbouwstructuren in het Land van Aalst (17^e-18^e eeuw), in Het Land van Aalst, 40 (1988), 5-6, pp. 269-308.

versoepelen. Aalst kon in dit scenario een belangrijk knooppunt worden van verbindingen met Gent, Bergen, Brussel en Antwerpen. Tegenkating van plaatselijke notabelen en intriges zorgden er echter voor dat van het geplande kanaal nooit iets terecht kwam. Na veel palaveren werden er wel twee steenwegen aangelegd die vertrokken uit Geraardsbergen, één naar Gent en de andere naar Aalst. Doordat ze maar met stukken en brokken werden aangelegd en bovendien een kronkelend tracé vertoonden, waren ze maar in 1792 zo goed als klaar. Wel werd in 1768 de Dender tussen Aalst en Dendermonde gekanaliseerd. Ook de steenweg Gent-Brussel, die nog tijdens het Anjouaans bewind was aangelegd, en enkele kleinere verbindingswegen in het Land van Aalst, werden hersteld¹⁸.

Naast het monopolie van de hophandel dat de stad Aalst gedurende de gehele 17^e en de 18^e eeuw zou behouden, was hier vanaf de 18^e eeuw ook de tabakscultuur van belang. Het hele Land van Aalst was trouwens een belangrijke streek voor de hopteelt. De brouwers uit Lier gebruikten in de Nieuwe Tijden het bier uit Aalst en omgeving voor hun beste brouwsels. Te Aalst zelf was de bierindustrie in de 18e eeuw echter in verval. Deze trend was al vanaf de tweede helft van de 16^e eeuw merkbaar. De export van bier was teruggevallen en de plaatselijke consumenten gingen in toenemende mate over tot geïmporteerd bier¹⁹.

¹⁸ CHERRETTE M., *Historische ontwikkeling van de...*, pp. 46-47.

¹⁹ AERTS E., Hop en bier. Handelsrelaties tussen Aalst en Lier (17^e-18^e eeuw), in *Het Land van Aalst*, 51 (1999), 2, pp. 101-126.

4.) De rechtbanken

4. 1. Leenhof ten Stene

a.) Geschiedenis

Leenhoven of mannengerechten waren rechtbanken die samengesteld waren uit grafelijke leenmannen. Zij ontstonden onder Filips van de Elzas, waarschijnlijk omstreeks 1170-1180. Deze mannen wezen vonnis na maning door de grafelijke (soeverein-)baljuw. In het Land van Aalst was er geen kasselrijrechtbank, waardoor dit mannengerecht de enige centrale rechtbank was. Het was in een eerste stadium de plaats waar de grafelijke vazallen uit de regio bijeen kwamen om hun feodale plicht tot het geven van consilium te volbrengen. Dit is één der oudste instellingen in het Land van Aalst.

In het Nederlands werd het Leenhof aangeduid als “*het graeffelick Hof ten Steene t’Aelst*”, “*zijne majesteijts gravelijke leenhove Ten Steene t’Aelst*”. In 1790 luidde het als “*den leenhove van de hooghmogende heeren Staeten van Vlaenderen Ten Steene t’Aelst*”. In het Frans sprak men van “*Perron, Piron d’Alost*” of ook wel “*la cour feodale du Peron d’Alost*”²⁰.

b.) Organisatie

De leenmannen

Eenieder die een leen bezat en het leenverhef had ingediend, was leenman. Deze titel droeg men voor het leven. Wegens praktische overwegingen, zetelden in het Leenhof alleen leenmannen die te Aalst woonden. Met de invoering van een jaarlijkse rotatie zorgde men ervoor dat elke leenman één jaar op drie kon zetelen. Vanaf 1642 werd de samenstelling om de twee jaar vernieuwd. Door het decreet van 8 augustus 1759 werden de gedeputeerden van de twee steden en het land van Aalst tot leenman verheven. Zij zouden voortaan met de andere leenmannen vonnissen.

Zij zetelden als rechter en dit zowel in strafrechtelijke als burgerlijke zaken. Ze waren eveneens belast als commissaris om de wegen te inspecteren, wat ze samen met de poortbaljuw deden. In strafrechtelijke processen dienden zij gratis te assisteren. Ondanks protesten hiertegen, werd in het reglement van 1759 bepaald dat ze de strafrechtspraak gratis dienden uit te voeren. Alleen de baljuw, de griffier en de bode kregen een salaris. Dit was één van de redenen voor het slecht functioneren van het Leenhof. Ook de gedeputeerden dienden trouwens gratis te zetelen. De leenmannen kwamen dan ook alleen opdagen als een zaak hen aanbelangde of uit nieuwsgierigheid. Werd er echter een leen verheven of verkocht, dan vond men genoeg kandidaten. Voor hun zittingen kon het Leenhof vanaf 1700 terecht in het landhuis van het Land van Aalst.

²⁰ VAN ISTERDAEL H., Kasselrijleenhoven. Casus: ten Stene te Aalst (1166-1795), in AUGUSTYN B., PREVENIER W., *op.cit.*, p. 518.

De leenmannen en de soeverein-hoogbaljuw hadden alle justitie, hoog, middelbaar en laag. Verwonding met bloedvergieten, doodslag, brandstichting en diefstal behoorden tot de hoge justitie. De middelbare, als afsplitsing van de hoge, betrof roof, verkrachting en gewelddaden. De lage justitie omvatte dan weer twisten, vechten, plukharen en met de vuist slaan zonder bloedvergieten. Zij dienden in te staan voor de bestraffing van criminele feiten die gepleegd waren op het platteland door personen die geen poorter waren van Aalst of Geraardsbergen, de "ghedyde" of "gediede" personen. Zij vonnisten op verzoek van de soeverein-hoogbaljuw of zijn stadhouder. Inzake berechting van criminele zaken waren zij bevoegd voor de kennisname van en de berechting van die personen die als misdadigers of als vagebonden door de boerenwachten van het platteland te Aalst werden gebracht. Waarschijnlijk gold deze beperking niet voor personen die een misdaad begingen tegen de officieren van de graaf. Zij werden volgens vonnis van de raad van Vlaanderen van 11 juli 1420 steeds door het Leenhof geoordeeld. Hierover rezen in latere eeuwen echter nogal wat betwistingen.

Hun jurisdictie in criminele zaken strekte zich uit over het hele Land van Aalst, inclusief het Land van Bornem. Men mag stellen dat het Leenhof de hoogste rechtsinstantie was in het gebied. Toen de gedeputeerden in 1759 leenmannen werden, namen zij alle kosten op zich van de vervolging van vagebonden en inwoners van het Land van Aalst die misdrijven begaan hadden, ook in de steden Aalst en Geraardsbergen. Vooraf diende men echter met de plaatselijke heren uit de kasselrij een akkoord af te sluiten over een symbolische vergoeding voor de overname van de strafrechtelijke vervolgingen. Dit gebeurde massaal zodat de rechtsmacht van het Leenhof zich de facto uitstrekte over het hele Land van Aalst. Vele heren die de hoge justitierechten bezaten waren maar al te graag bereid om de bestraffing van de criminaliteit uit handen te geven, vanwege de hoge kosten die ermee gepaard gingen. De plaatselijke officieren en wethouders maakten dan het proces-verbaal op van de gepleegde feiten en stuurden dit door naar de gedeputeerden. Zij namen dan de verdere vervolging en afwikkeling van de zaak voor hun rekening.

Zij waren eveneens bevoegd voor geschillen betreffende het leenrecht. In dit verband spraken zij recht over leengoederen die van het Leenhof afhingen. Samen met de poortbaljuw inspecteerden zij de heerwegen en de pontwegen in de kasselrij.²¹

De soeverein-hoogbaljuw

De grafelijke baljuw verschijnt in Vlaanderen gedurende de tweede helft van de 12^e eeuw. In het Land van Aalst wordt in 1209 een der Gentse baljuws genoemd als officialis. De hoogbaljuw had de bevoegdheid om te arresteren. Hij deed dit ook voor de "ghedyde" personen, dus al wie geen poorters waren van Aalst of Geraardsbergen. Hij had eveneens de bevoegdheid om over te gaan tot de inbeslagname van de goederen van een veroordeelde. Zonder zijn tussenkomst konden de schepenen geen recht spreken. Als grafelijk officier diende hij ook voor een goede functionering van de rechtspraak te zorgen. Hij had het recht om op bevel van de schepenen of de leenmannen vonnissen ten uitvoer te brengen. Hij kon componeren, dus minnelijke schikkingen afsluiten voor alle misdrijven.

Voorts had hij de bevoegdheid om kennis te nemen van alle misdrijven die begaan werden op de heerbanen, dit zijn de grote wegen, in de kasselrij. Een verdachte mocht alleen met zijn instemming gepijnigd worden. Zijn bevoegdheid strekte zich uit over het hele Land van Aalst. Hij benoemde de luitenant-baljuws, ook wel stadhouders genoemd. De costuimen van 1618 bepaalden dat hij er alleen nog te Aalst en Geraardsbergen één mocht benoemen. Het decreet van 8 augustus 1759 zorgde ervoor dat de gedeputeerden de benoeming van de Aalsterse poortbaljuw kregen. Dit was mogelijk omdat in 1755 was ingegaan op het voorstel van de gedeputeerden om

²¹ VAN ISTERDAEL H., op.cit., pp. 519-521 en pp. 527-529..

gedurende de komende 25 jaar geen soeverein-hoogbaljuw te benoemen. In 1786 verloor deze gerechtsofficier zijn soevereiniteit en werd hij alleen nog maar als hoogbaljuw aangeduid. De vervolging van criminelen behoorde vanaf dan niet meer tot zijn opdracht²².

De luitenant-baljuw

Deze gerechtsofficier, ook stadhouder genaamd, werd benoemd door de soeverein-hoogbaljuw. Vanaf 1759 verkregen de gedeputeerden de benoeming van de poortbaljuw van Aalst en ook van de luitenant-soeverein-baljuw van Aalst en Geraardsbergen in leenpand voor 21000 gulden. De ambten van stadhouder en poortbaljuw van Aalst werden vanaf het begin der 18e eeuw door één persoon bediend. De eerste was Alexander Lenaert. Vanaf 1759 werd de cumulatie van de beide functies verplicht. Dan werd Michiel De Ruddere benoemd, de voormalige griffier van het Leenhof.

Deze gerechtsofficier diende de criminelen, zowel de inwoners van de stad als het Land van Aalst, alsook de vagebonden te vervolgen en dit volgens de voorschriften van de costuimen. Ook in het gebied van plaatselijke heren mocht hij vervolgen, mits ze een overeenkomst met de gedeputeerden hadden afgesloten. Ook het toezicht op de naleving van de vorstelijke plakaten was één van zijn functies. Hij zat het Leenhof voor en was maanheer als poortbaljuw. In deze laatste functie deed hij jaarlijks samen met de leenmannen de inspectie van de heerwegen en de pontwegen in het Land van Aalst. Hij was tevens de politieofficier van Aalst. Inzake lenen had hij ook nog andere opdrachten.

Te Geraardsbergen was ook een poortbaljuw actief. Hij was wel ondergeschikt aan die van Aalst. Zijn opdracht bestond vooral in de vervolging van de criminele feiten begaan door buitenpoorters van Geraardsbergen, maar hij kon toch ook nog andere personen vervolgen. Evenals zijn Aalsterse collega had hij inspraak bij de opmaak van de politieke ordonnanties van Geraardsbergen.

Luitenant-poortbaljuw

Hij assisteerde de stadhouder en verving hem tijdens diens afwezigheid. Hij oefende het politietoezicht uit in de stad Aalst. Voorts was hij maanheer van het Leenhof in civiele zaken. Na 1759 werd hij benoemd door de Gedeputeerden en kreeg een jaarwedde van 250 gulden uitbetaald.

Procureurs

Er waren twee bezoldigde procureurs die in dienst stonden van de stadhouder om alle criminele processen te vervolgen. Als de beklagde een raadsman wenste, werd de procureur aan wie de zaak niet was toegewezen hiervoor aangewezen. Ook hiervoor kregen ze een salaris. De beklagde diende hen eveneens te vergoeden, maar omdat deze meestal onvermogen was, kwam hier niet veel van terecht.

De griffier

Er was bij het Leenhof één griffier, die door de leenmannen werd benoemd. Toen De Ruddere de stadhouder-poortbaljuw werd in 1759, werden diens taken overgenomen door de twee griffiers in dienst van de gedeputeerden. Het ging om Ferdinand Lenaert, griffier-pensionaris, en, Jan Baptist Raellen, de tweede griffier. Hun taken bestonden uit het verhoren van beklagden en getuigen. Dit deden ze samen met de stadhouder, poortbaljuw en de leenmannen. Ze dienden tevens te assisteren bij de foltering en de vonnissen voor te lezen. Ook het neerschrijven van beslissingen,

²² VAN ISTERDAEL H., *op.cit.*, p. 519 en pp. 526-527.

beschikkingen en randnotities bij de instructie van criminele vervolgingen behoorden bij hun takenpakket. Vanaf 1783 waren er drie griffiers verbonden aan het Leenhof.

De kamerbode

Het Leenhof beschikte over één kamerbode. Hij dagvaardde de leenmannen voor alle buitengewone vergaderingen. Hij deed dit ook voor de getuigen. Verder deed hij alle indagingen en kennisgevingen.

Prinselijke officieren

De costuimen van het Land van Aalst bepaalden dat er vijf officieren de soeverein-hoogbaljuw dienden te assisteren bij alle exploten. Het ging om de poortbaljuw, de zwaarddrager, de kolfdrager en twee "extraordinaire". Toen de functies van luitenant-soeverein-baljuw en poortbaljuw werden samengevoegd bleven er nog vier officieren over die men over het algemeen betitelde als de "prinselijke officieren". Zij hadden tevens een civiele opdracht. Ze mochten veroordelingen, wettelijke beloften en contracten, verleden en uitgegeven voor en bij de schepenen van Aalst, uitvoeren. Zij inden de stadsbelastingen evenals belastingen geheven door het Land van Aalst, en dit zowel te Aalst als op het platteland, uitgezonderd te Ronse, Zarlardinghe en Nederbrakel.

De provoosten

Om de beteugeling van onbestrafte misdrijven te verzekeren, en in het kader van zijn centralisatiepolitiek, richtte Karel De Stoute het ambt van de provoost-generaal in. Deze gerechtsambtenaar mocht in alle provincies van de vorst optreden tegen misdrijven die gepleegd werden door niet-gedomicilieerde personen. Ook mocht hij verjaarde misdrijven vervolgen. In de 18^e eeuw beschikte hij over een talrijke compagnie, de "rode roede" genaamd. De compagnie van de "rode roede" trok ook regelmatig door het Land van Aalst op zoek naar misdadigers en landlopers (zie hiervoor ook het hoofdstuk over de overtredingen van politiereglementen).

Toen de oprichting van de boerenwachten in 1749 niet tot het gewenste resultaat leidde, begonnen er onderhandelingen om een compagnie provoosten te installeren in het Land van Aalst. Zonder veel ruchtbaarheid aan de zaak te geven, waren er in 1764, 23 van deze marechaussees actief. Op 8 mei 1765 werd er dan door de regering een reglement uitgevaardigd voor de compagnie die gestationeerd was in de kasselrij. Ze mocht 26 personen tellen (het volgende jaar werd dit aantal tot 27 uitgebreid). Men kan ze nog het best van al vergelijken met de huidige rijkswachtafdelingen. De vorst zou geen financiële lasten dragen voor deze provoosten. Het was de taak van deze territoriale eenheid om onder het gezag van het landscollege preventief op te treden, de rust op het platteland te handhaven, verdachten en misdadigers op te sporen en ze uit te leveren aan het Leenhof. In 1791 verhoogden de leden van het Hoofdcollege het aantal tot 41 mannen. Er werd dan eveneens beslist om de groep provoosten in hun dienst te nemen en af te zien van de diensten van de provoost. Bij de Oostenrijkse restauratie eiste de regering echter dat de situatie tot die van voor de revolutie werd teruggebracht. Het reglement van 1795 diende strikt te worden toegepast. Men kon deze eis alleen maar inwilligen. Samen met het Oostenrijks bewind verdwenen de provoosten in 1795²³.

²³ Zie hiervoor VAN ISTERDAEL H., *Inventaris van het Archief van het Land van Aalst (1342-1814)*, 4 dln., Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1994, pp. 90-94. Voor de provoost-generaal, zie ook: VANHEMELRYCK F., *Provoost-generaal van het Hof en van de Nederlanden (eind 15^e eeuw-1795)*, in AERTS E. (red.), *op.cit.*, pp. 478-485.

4. 2. De schepenbank van Aalst

Voorwaarden om schepen te worden

De privileges van 1276 en 1330 stelden de volgende voorwaarden: men diende tot de hogere klasse te behoren, bastaards en familierechtelijke verwantschap waren taboe. Zo mochten (schoon)vader en (schoon)zoon, twee broers of twee volle neven niet samen schepen zijn. Woekeraars, omkopers, meinedige personen en de klerken waren eveneens uitgesloten van het schepenambt²⁴.

Het aantal schepenen en vereist quorum voor de rechtspraak

Een bepaling van 1525 stipuleerde dat het aantal schepenen op 9 zou komen. Om vierschaar te houden in criminele zaken waren er 7 vereist, voor burgerlijke tenminste 5.

Bevoegdheden

- Het rechtsgebied strekte zich vooreerst uit over het gebied intra-muros, dus dat gebied dat binnen de stadsmuren lag. Het schependom bevatte ook nog een gedeelte extra-muros, de gehuchten Mijlbeek en Schaarbeek en de parochie Nieuwerkerken. Deze drie gebieden waren praterijen, dat zijn verstedelijkte buitengebieden. Wie in de praterijen woonde, was een buitenpoorter van Aalst. Schaarbeek en Mijlbeek behoorden op religieus vlak tot de parochie van Aalst.
- De schepenen hadden de jurisdictie over de poorters van de stad en de buitenpoorters. De costuimen van 1618 bepaalden tevens dat de schepenen ook bevoegd waren om recht te spreken over de "ghedyde" personen die woonden in de 's *graven propre dorpen*²⁵. Wie een "ghedyde" persoon was, had geen poortersrechten in Aalst of Geraardsbergen. Als de burgers van Aalst vervolgd werden door de prinselijke officieren, verplichtten de schepenen deze gerechtambtenaren ertoe om de gevangene(n) over te leveren in de handen van de hoogbaljuw of diens luitenant²⁶.
- De schepenen hadden de volgende bevoegdheden: de wettelijke passeringen, dit waren rechtshandelingen die zich voltrokken voor de schepenen. De burgerlijke rechtspraak, die alle geschillen op het civiele terrein omvatte, was ook een onderdeel van hun takenpakket. Qua criminele rechtspraak hadden ze de hoge, middele en lage justitie.
- Buiten de rechtspraak waren ze bevoegd voor de afkondiging van de statuten en de ordonnanties voor het bestuur en het gerecht der stad. Ook het vaststellen van de belastingen, die vereist waren voor het bestuur van de gemeente, vormden een onderdeel van hun takenpakket. Zij hadden het beheer en het toezicht over de gemeentelijke eigendommen en de meeste gemeentelijke gestichten. Ook het handhaven van de openbare orde, het verlenen van poortersrechten en de aanstelling van stadsbedienden, dekens en gezworenen van de gilden waren tenslotte een onderdeel van hun omvangrijke bevoegdheden.

²⁴ Voor de verwijzingen van dit hoofdstuk, zie DE DONCKER E., *De strafrechtbanken te Aalst van de 14^e tot de 18^e eeuw*, in *Het Land van Aalst*, 37 (1986), 5-6, pp. 220-241.

²⁵ Volgens De Doncker waren deze dorpen Bambrugge, Burst, Cottem, Erembodegem, Hofstade, Iddergem, Impe, Lede, Lemberge, Merelbeke, Mespelare, Moorsel, Nieuwerkerken, Okegem, Serskamp, Sint-Antelinks, Sint-Martens-Lierde, Teralfene, Welle, Wichelen, Wieze, Woubrechtgem en Zonnegem, zie DE DONCKER E, *art.cit.*, p. 219.

²⁶ CHERRETTE M., *De stadsmagistraat te Aalst. Institutionele en sociaal-economische aspecten*, Gent, RUG (onuitgegeven licentiaatverhandeling), 1980, p. 41.

- In de volgende materies hadden de schepenen geen bevoegdheid:
 - 1.) de voorbehouden gevallen: dit waren krenkingen van de graaf zelf of van zijn bijzondere rechten (majesteitsschennis, opstand, enz.). Hiervoor was de Raad van Vlaanderen bevoegd.
 - 2.) De smalle wetten: er waren drie smalle wetten, namelijk de gezworenen van de lakenhalle, de gezworenen van de vrije schippers en de gezworenen "vanden coorenhuysse". Dit waren dus een soort van handelsrechtbanken.

De gerechtsambtenaren in de stad Aalst

- De poortbaljuw: zie hierboven.
- De meier:

Dit was een speciale gerechtsofficier die zijn functie in leen hield van het Leenhof. Deze functie was zeer in aanzien. Als de graven hun Blijde Intreden deden in Aalst was hij het die hun eed moest ontvangen, waarin ze plechtig beloofden de rechten en vrijheden van het Land van Aalst te eerbiedigen. Belangrijk was ook zijn functie van "*wettich maenheere*" van de schepenen. Hij was bevoegd om met de schepenen "*alle bevelen ende verboden, achten ende klachten*" te doen binnen het schependom. Van de partijen en de getuigen die voor de schepenbank verschenen nam hij de eed af. Voorts deed hij de daging van de buitenpoorters, in burgerlijke zaken, waarvoor hij indagers kon instellen. Hij moest tevens het toezicht verzorgen van diegenen die gevangen gezet waren in burgerlijke zaken. Ook hij had het recht de vonnissen van de schepenbank "*te innen ende ter executie te legghen*". Tot slot had hij het "*berecht van erfven ende onterven*".

- De griffiers en de pensionaris

Aalst had vanaf 1515 twee griffiers, die door de schepenen werden benoemd. De pensionaris verscheen vanaf de tweede helft van die eeuw in Aalst. Hij was voornamelijk verantwoordelijk voor het onderzoek van zaken, over dewelke hij verslag diende uit te brengen. Ook woonde hij de zittingen van de schepenen bij.

Licentiaatsverhandeling van Dries Mertens

(wordt vervolgd)

Het Davidsfonds en de Heemkundige Kring richten de spots op:

Ze zēn in 't zēlde bēddeke ziek

Een 10 ver Oiljterts

de kwis vēr rasegte groeët-Oiljteneiren.
Vēr den tiesjte kiejer en naa nog veel groeëter !

•••

Doe mee on de Kwis in 't Infoblad
(valt in mouë in er bis)
en doe mee on de zoëlkwis op vrouëdag
'n 8ten juni in 't Jeugdheem, om 20 ieren.

•••

En naa op de letter:

- De quiz in het GEMEENTELIJK INFOBLAD is gratis
Hoofdprijs: etentje voor 2 personen in Hof ten Bruul
- De zaalquiz (100 BEF/deelnemingsformulier) met als *hoofdprijs:*
etentje voor 2 personen in Hof ten Bruul
- De best gerangschikte deelnemer(ster) aan beide quizzen:
*etentje voor 2 personen in het gastronomisch restaurant Apriori
(Haaltert)*

- De quiz is bestemd voor alle groot-Haaltenaren - er worden geen spitsvondigheden uitgekiend op het (luttele) verschil van onze dialecten.
- Verdere info en reglement: zie Culturele mededelingen in het gemeentelijk Infoblad juni 2001

ze zitj op eer bloem

Haaltert - Uit een notaboekje 1822 - 1830

In een schriftje noteerde de toenmalige secretaris (?) met enkele beknopte zinsneden de agendapunten van de gemeenteraad. Het is interessant te weten welke beslissingen onze bestuursmensen toen bezig hield.

5 juni 1822: aanstellen van burgemeester C.de Ruddere.

11 juni 1822: Haaltert telde 2933 inwoners.

In 1823: gehuurd de kamer van Jozef Peleman, bier-tapper, Hoogstraat, om te dienen voor gemeentehuis aan 15 gulden 's jaars.

28 januari 1824: de gemeenten Haaltert en Heldergem hebben een paard aan het leger moeten leveren. Haaltert betaalde 189 gulden, Heldergem 70 gulden 87 centen.

22 juni 1824: het gemeentebestuur maakt akkoord met Emmanuel De Schrijver, kalseider te Nieuwerkerken een kalseide te leggen op het voorhof der pastorie voor 57 gulden.

28 juni 1824: inrichting der jaarmarkt op 3de woensdag van October. Standplaats paarden, oud stampkot J-B Van den Bruelle tot aan de Kapellestraat (nu Houtmarkt, n.v.d.r.).

Standplaats koeien: van aan het gemeentehuis tot aan den herberg 'Den Dompelaere'.

De varkens: op het Dorp rechtover de herberg 'Den Os'.

Kooplieden: van aan den grooten ingang van het kerkhof tot aan den herberg Joannes Van Lierde.

6 mei 1825: het Arbureel procedeert tegen Joanna Catharina Herremans voor eene obligatie van 257 gulden en 14 cent voortkomend van de voormalige abdije van Geraardsbergen en geschonken door

d'heer Jacobs, monnik in gezegde abdije aan d'heer De Crick deservitor te Haaltert en door dezen nagelaten aan zijn erfgenamen de kerk en den Armen van Haaltert.

26 september 1825: goedkeuring der legatie van eene zilveren vergulden kelk aan den Kerkraad van Haaltert door de heer Dominicus Ignatius Redant, pastoor van Onze Lieve Vrouwekerk te Brussel op last een lijkdienst en een eeuwig solemneel jaargetijde te laten celebreren. Kelk geprezen 107 gulden 85 centen.

25 maart 1825: vaststellen der prijzen van tarwemeel 6,71 per mud, masteluin (1/2 t en 1/2 r) 6,28. Eén mud = 78 pond.

6 juni 1826: de gemeenteraad besluit boete toe te passen op het te laat komen op de gemeenteraad: boetesom 4 cent.

24 december 1826: aanvaarden vraag tot oprichten van een koorpaardenmolen door Jan Baptiste De Graeve te Mere, eigenaar van een koorwindmolen en oliemolen.

22 mei 1827: machtiging door den gemeenteraad om de graanmolen en de oliemolen van J-B De Graeve, Mere gestaan op Haaltert om bij afwisseling met paarden te doen werken.

14 november 1827: besluit kerkhorloge te doen repareren. Onkosten voorzien door Joannes De Rijcke, horlogemaker te Haaltert 25 gulden.

3 januari 1828: benoemd tot raadsleden F.Mertens, C.Arents en J.De Cooman bij wederbenoeming tot Assessor F.Mertens, wederbenoeming door de Gedeputeerde Staten.

24 januari 1828: besluit dat bestaande brandblusapparatuur voldoende is o.a. 1 haak, 8 emmers, touwen en.. (onleesbaar).

25 september 1828: benoemd door Willem van Oranje tot secretaris te Haaltert Eduard Milo in plaats van Desiré Milo overleden.

9 maart 1829: besluit brandblusapparatuur aan te kopen, 25 emmers, 2 touwen met haken van 25 ellen, 3 handvijzen en 2 fakkels: 63 gulden en een dekkleed 12 gulden.

1 juni 1830: besluit 118,13 gulden der wedde van den secretaris voor rekening van de gemeente te innen.

Op 8 oktober 1830 besliste de 'Voorlopige Regering van Belgenland' de gemeenteraden te reorganiseren en op 27 oktober vergaderden de notabelen uit onze gemeente en bevestigden Lodewijk de Sadeleer als eerste burgemeester van Haaltert in het nieuwe België.

Kerksken - mislukte roofoverval

De burgemeester meldde op 17 september aan de Procureur een poging tot roofoverval. Zijn verslag luidde als volgt: "Zondag 12 september rond 8 ure van den avond was de vrouw van D.Wellekens, genaamd Sofie De Sadeleer, landbouwers op de wijk Hollestraat bezig met hare koeien te melken en toen ze met hare melk den stal uitkwam kwam er een manspersoon op den hof. Zij dacht dat het Désiré was, maar de manspersoon zei 'Désiré zal wel komen', waarop hij haar naar de keel greep. Intussen kwamen nog twee of dry manspersonen langs een andere poort op den hof. Vrouw De Sadeleer zich verweerende is in de mestpoel gevallen en ze hebben er haar uitgetrokken zeggende: 'wij moeten hier 5 frank hebben of wij steken u het hart af'. Sofie liet haar vallen en riep om hulp zoveel zij kon, omdat zij gerucht hoorde op straat en de gezegde personen namen de vlucht." De burgemeester voegde er nog aan toe: "Alle de opzoekingen naar de daders welke wij tot hiertoe gedaan hebben zijn vruchteloos gebleven, wij zetten ze voort."

(RAB, Brieven nr 3693)

Kerksken - niet betaalde rente

In juni 1893 spande het Armenbestuur van Kerksken, huidig OCMW, een proces in tegen Franciscus De Graeve, mulder te Haaltert omdat hij sinds 1880 wei-

gerde de jaarlijkse 'graanrente' van 10 fr te betalen. Zij noteerden: "Aangezien het bestuur den plicht heeft de belangen der armen te verdedigen en alle uitnoodiging tot betaling door genoemde schuldenaar onbeantwoord blijft besluiten wij d'heer Franciscus De Graeve te vervolgen en hem tot betaling der rente in kwestie te dwingen. Voor de bevoegdheid der rechters wordt het geding geschat op 300fr." Het toenmalige bestuur was samengesteld uit: D.Baeyens, D.De Schepper, K.D'Hondt, J-B De Rijck, Edm.Van den Stock en L.Meganck, voorzitter.

(RAB, GMA n°3)

Willy De Loose

Stoelzetter in Heldergergem in de 19e eeuw

In 1839 besliste de kerkraad de kleine kerkstoel te verpachten aan Livinus De Noose voor een huursom van 216fr volgens de gewone voorwaarden.

In een nota omschreven zij de taak van de stoelzetter:

"De stoelzetter vraagt 1 cent per stoel.

De stoelzetter is verplicht het stoelgeld op te halen in de volgende missen: op alle zon- en feestdagen in de hoogmis, in de vespers en in het lof. In de vroegmis gedurende de winter. Op 6 februari, dag van de gedurige aanbidding voor de H.Amandus, patroon der parochie. Op 16 september, de feestdag van de H.Cornelius en op 4 december, de feestdag van de H.Barbara, ook in alle begrafenis- en lijkdiensten.

De parochianen die een eigen 'leunstoel' bezitten betalen jaarlijks 16 stuivers. Dit bedrag wordt jaarlijks omstreeks nieuwjaar door de stoelzetter ten huize opgehaald. Als de parochianen de vermelde diensten bijwonen moeten zij ook 1 cent betalen.

De stoelzetter ontvangt van de kerk 1 fr. per jaar voor iedere leunstoel die geen eigendom is van de kerk.

De stoelzetter moet, tenminste éénmaal per jaar alle stoelen afwassen."

De kerkraad trof eveneens een speciale regeling voor de kerkzangers en voor de leden van de kerkfabriek: "De kerkraad heeft éénsgezind besloten om voortaan

geen stoelgeld meer te vragen aan de kerkzangers op de hoge zaal om hen niet te storen tijdens het zingen. De plaatsen waar de leden van de kerkfabriek plaats nemen in het 'kerkmeestershuysen' van het Sint-Barbara-koor en op de speciale zitplaatsen onder de hoge zaal worden niet verpacht omdat deze mensen veel steun verlenen aan de minstbedeelden van de parochie."

Een viertal decennia geleden ontwaarde men nog enkele 'eigen stoelen' vooraan in de kerk, velen met

fluwelen bekleding en bovenaan de naam van de eigenaar aangeduid met messing spijkers. Dit gebruik werd gelukkig afgeschaft.

(Bron: Kerkfabriek, register beraadslagingen vanaf 1837)

Roger De Troyer.

Haaltert - pastoor beloond voor gedane weldaden

Na de dood van pastoor Jan Jozef Van Keerbergen (1) in 1808, vergaderden de kerkmeesters en beslooten hun zielenherder speciaal te belonen voor zijn apostolaatswerk.

"Wij onderschrevene kerkmeesters der prochie van haaltert ingesien hebbende de weldaeden en giften die den heere j.j. van keerbergen, pastor en deken van aelst en voorgaendelijk alhier pastor aen de kerke heeft gegeven, wij bij deze jaerlijks zullen doen celebreren een gesongen jaergetijde ten eeuwigen dage op zijn sterfdag of daer omtrent waer door den pastor zal genieten eene recompensatie van vier en twintig stuivers, alsmede ses stuivers voor het spelen van d'orgel." Het document werd ondertekend door pastoor E. De Crick en Benedictus

Callebaut, Constant Van den Bruele en Franciscus Van den Storme

(Bron: Kerkarchief Haaltert brieven nr 16)

1-Jan Jozef Van Keerbergen (° Brussel, 1 januari 1751) werd pastoor benoemd op 6 juli 1782. Ondanks zijn aanstelling als deken van het dekenaat Aalst in 1803 bleef hij werkzaam te Haaltert tot aan zijn dood in 1808.

Van Keerbergen liet een nieuw 'curehuys' (pastorie) bouwen en herstelde en verfraaide de parochiekerk. In 1797 sloot de Franse bezetter het kerkgebouw voor de eredienst. De pastoor weigerde de eed van trouw aan de republiek en moest onderduiken. In 1799 werd hij gevangen genomen in Gent en kwam pas na de beëindiging van de troebelen terug naar zijn parochie.

Willy De Loose

Zijn er studenten of anderen, die vertrouwd zijn met de PC en die enkele uurtjes vrij zijn in de vakantie voor hulp in het documentatiecentrum?

***(Invoegen van boektitels - rangschikken van tijdschriften)
Bedankt !***

USA, gelezen in

'Flemish American Heritage'

Towns of Belgium: 'Haaltert, a stroll through the past'

Aan de hand van gegevens verstrekt door Joris De Kegel publiceerde een uitgeweken Haaltenaar Etienne Elskens een lijvig artikel in een plaatselijk tijdschrift in Virginia. Zo lezen ze in het verre Amerika ook nog eens iets over ons geliefde Haaltert.

HAALTERT - SMEEKBEDE AAN DE KONING DER NEDERLANDEN - 1820

Tijdens de Franse bezetting in de 18de eeuw werden heel wat kerkgoederen verbeurd verklaard. Na de val van Napoleon was één van de zorgen van de geplaagde Kerkfabrieken hun goederen terug in hun bezit te krijgen.

Ook in Haaltert bleven de problemen niet achterwege. In een document uit 1820 lezen wij dat de kerkfabriek reeds verscheidene malen pogingen ondernomen had bij het 'Bestuur der Domeinen', echter zonder resultaat.

Na waarschijnlijk alle bronnen tevergeefs aangeboord te hebben richtten zij een ultieme smeekbede aan de Koning van Oranje en de Nederlanden.

'A sa Majesté le Roy des Pays-bas, Prince de Oranje-Nassau, Grand Duché de Luxembourg, etc, etc.

Aen den Koning, Sire.

De kerkmeesters der gemeente Haaltert bij Aelst in Oost-Vlaanderen, nemen hunnen oodmoedigen toevlugt tot Uwe Majesteit in de dringende omstandigheden omtrent de grieven hunner kerken nog in handen van het domeyn-bestuur, onverkogt zijnde, de zelve kerk toebehooren... dat de inbezitneming onzer kerkgoederen voor het legioen van Ere de Amortissementskas, of voor ander etablissement, verward ten onregte en onwettig is geschied en des niet

tegenstaande de kerk haer onverminkt eigendomsregt behouden heeft... Verder Sire! In de veronderstelling dat alles zo niet ware, dat integendeel onze kerkgoederen even als die van oud-Frankrijk genationaliseerd of gedomeynialiseerd waren geweest, des niet te min zou het, vertrouwen wij, aen Uwe Majesteit recht en billijk te schijnen onze kerk in hare onverkogte goederen te herstellen."

Er volgt dan een verwijzing naar de verschillende wetten uitgevaardigd door de wetgevende macht en de kerkraad besluit dat zij geen andere mogelijkheid meer hadden dan een beroep te doen op de koning: "'t Gone de reclamanten met drift en eerbied doen, verhopende dat zijne majesteit zich gewaardigen zal, het tegenwoordige gunstig te beantwoorden, ofwel ten minsten niet te gedoogen dat de belanghebbende kerk zonder ter herneminge der bevoegde rechtbanken van hare goederen beroofd worde. Dit is het vertrouwen Sire!"

Tekenden als "oodmoedigste en getrouwste onderdanen: Magister Jozef Van den Eynde, deservant; J-B Schoupe, F. Van de Storme, Louis Van den Steen, Louis Van Cromphaut en Domenicus de Sadeleer, Kerkmeesters".

(Bron: Kerkarchief Haaltert, brief van 10 oktober 1820)

Willy De Loose

Documentatiecentrum

(Kelder Warandegedebouw, St-Goriksplein, open elke 1ste zondag/maand van 10-12u en na afspraak uitgezonderd juli en augustus)

Wij danken:

Eliane Van den Driessche, Heldergem: doodsprentjes

Gilbert Temmerman, Liedekerke: tijdschriften Land van Aalst

Julien De Vuyst, Mere: tijdschriften heemkunde

Norbert Vanden Abeele, Haaltert. Toponymie van St-Gillis-Dendermonde

Wij aanvaarden zeer graag: allerhande documenten i.v.m. onze dorpen, speciaal doodsprentjes.

Beiaardvereniging van Haaltert - St.- Gorik

De nieuwste realisatie van de Vereniging is deze CD-Rom, met geschiedkundige gegevens over beiaard, luidklokken, orgel, kerkschatten, het Koninklijk Sint-Gorikskoor, processies, kapellen, parochiaal leven rond de St.-Gorikskerk, tijdrekening, Beiaardvereniging.

Kostprijs : 350 Fr.

Te bekomen op volgende adressen:

- Huytstraat, 31 Haaltert
- Dreef, 24 Haaltert

**Of 420 Fr. (CD-Rom + portkosten) storten
op rekeningnummer: 393-4276298-45
Ten name van "Beiaardvereniging St.-Goriks Haaltert"**

Met vermelding: CD-Rom.

*Deze CD-Rom is tot stand gekomen met medewerking van de
Heemkundige Kring Haaltert en de Cultuurraad van Haaltert.*

Nog over "De Patronaasj"

Dame Mathilde Arents die vernoemd werd in "Historiek Herberg Ter Groene Poorte" in het voorgaande nummer was omwille van haar welstand en misschien ook wel om andere reden een gepeerde bruid. Meerdere kandidaat-echtgenoten zullen zich aangeboden hebben. Allen moesten, zoals in het begin van de 20ste eeuw gebruikelijk was, een vuurproef doorstaan. Goede manieren met in acht name van de etiquette was zeker een eerste vereiste. Een mondje Frans praten was een pluspunt en kledij en voorkomen moesten stand en vermogen weerspiegelen. Zo'n bezoek was dus eigenlijk zeer formeel. Daartegenover werd bij de middenklasse een meer gewoon "komen omsteken" vaak beschouwd als een aftasten van mogelijkheden om een bruid te verwerven.

De zoon van 'Melsenshof', de familie De Meyer woonde toen op de hofstede voorbij de watermolen van Gotegem., waagde zijn kans bij de familie Arents. Hij kon evenwel geen positieve beoordeling van het gezin krijgen en was door die afkeuring geraakt. Hij broedde op een duidelijk antwoord van zijn kant. Een paar weken later kwam zijn antwoord en het was duidelijk. Op de boerderij van zijn ouders werkte een knecht die mits de nodige opschik op een fraai voorkomen kon prat gaan. Die werd uitgedost met onder meer de mooiste laarzen die op het erf te vinden waren. Hij reed naar het kerkplein van Haaltert op het rijpaard van zijn baas en stelde zich aan de familie Arents voor als de baron van Leeuwergem. De ontvangst was volledig in overeenstemming met de status die de knecht speelde. Bij het afscheid werd hij uitgenodigd om zeker terug te komen. Het relaas van zijn bezoek zal bij 'Melsens' met veel plezier aanhoord zijn en ze zullen nog meer deugd beleefd hebben aan de verhalen die in gans de streek daarop volgden.

(mededeling Marcel Van Cromphaut)

Herinneringen...

Een mooie familiefoto van het gezin Remy Van Impe - Clementine Arijs uit Mussenzele-Haaltert. Het is een opname uit 1925 naar aanleiding van de eerste communie van Delphine De Neve en plechtige communie van Albert Van Impe.

Staande (vlnr): 1 Eveline Van Impe, 2. Albert Scheerlinck, 3. Alex Van Impe, 4. Jozef Van Impe, 5. Richard Van Impe, 6. Sidonie Goossens, 7. Jan Van Impe, 8. Benoit Van Impe, 9. Leonard Van Impe, 10. Albert Van Impe.

Zittend (vlnr): 1. Marie Van Impe met Clementine Scheerlinck, 2. Remy Van Impe, 3. Delphine De Neve (opgenomen in het gezin), 4. Clementine Arijs, 5. Antoine Van Impe, 6. Margareta Eeckhout - echtgenoot Benoit, 7. Jeanine Van Impe - dochter van Leonard, 8. Rosalie Wellens - echtgenote Leonard.

info: Delphine De Neve
foto: Marie-Rose De Schutter